

Kitekintés

KCSZTA LÁSZLÓ:

VITA A "TÍZKÖTETES" MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE
KÉSZÜLŐ 2. KÖTETÉRŐL

Előjáróban néhány szó a magyar történelem legújabb összefoglalásának eddigi történetéről. Történelmünk minden eddigénél részletesebb szintézisének tervét 1964-ben Molnár Erik a Történettudományi Intézet akkori igazgatója vetette föl. A történelem iránt megnövekedett érdeklődés sürgette, a 60-as évek politikai konszolidációja megadta a lehetőséget egy olyan munka megszületéséhez, amely 1. a dogmatizmustól megtisztított marxista társadalomfelfogás alapján a gazdasági és társadalmi tényezőkre súlypontosva; 2. az események minden eddigénél részletesebb tárgyalásával; 3. olvasmányos stílusban mutatja be a magyar történelmet.

A módszertani és szerkesztési szempontok kifejtése, az egyes kötetek tematikájának részletes kialakítása 1968/69-ben megtörtént. Ebben az időszakban a kötetek periodizálása körül alakult ki nagyobb vita. Az ekkor összeállt szerzőgárdának 1971-re kellett volna a kéziratokat leadni. A sorozatból a 8. kötet jelent meg először /1976-ban/, s azóta újabb négy, némelyik már a 2., javított kiadásban.

A munkálatokban az egyes részek szerzőin kívül szinte az egész magyar történésztársadalom részt vett. A kötetek megjelenését több nyilvános vita előzte meg. A történelmünket a tatárjárástól a mohácsi csatáig átfogó 2. kötet kéziratvitáját Pach Zsigmond Pál elnökletével

1985. szeptember 23-án tartották a Történettudományi Intézetben. Az itt elhangzottakat szeretném röviden összefoglalni.

A tárgyalt kötet munkálatai Elekes Lajos akadémikus, főszerkesztő irányításával kezdődtek. Elekes professzor 1982-ben bekövetkezett halála után a főszerkesztői feladatok ellátását az addigi szerkesztő Szűcs Jenő vette át. Az új szerkesztő Szakály Ferenc lett. Mindketten a Történettudományi Intézet munkatársai. A kézirat szerzői Szűcs Jenő /1242-1308/, Bónis György /1308-1382./, Mályusz Elemér /1382-1440./. A Hunyadiak-kora fejezet politikatörténetét Elekes Lajos, a társadalmi és gazdasági részeket Teke Zsuzsa, a kultúrtörténetet Kulcsár Péter írta meg. Az utolsó fejezet /1490-1526./ kéziratán Kubinyi András még dolgozik.

A Szűcs Jenő által készített fejezeteket igen színvonalas munkának jellemezték a felszólalók. A korszak teljes forrásanyagának és szakirodalmának felhasználásával újszerűen, nem a tatárjárás hatásából, hanem a feudalizmus immanens fejlődéséből vezeti le IV. Béla reformjait. A tatárjárás pusztításának mértékét is jelentősen kisebbre becsüli a korábbi munkákkal szemben. A korszak bemutatásánál végig az ország reformációja a vezető gondolat. Különösen jól ragadja meg a reform katonai, hadügyi mozgatóit, de a társadalmi fejlődés bemutatása - a választott vezérgondolat miatt - széttagolt, izolált.

A hűbériség IV. Béla alatti megjelenését többen vitathatónak tekintették. Hiányzik, s ez a kötet többi tanulmányára is jellemző az arisztokrácia erejének számszerű bemutatása. A közelmúlt kutatásai /Engel, Fügedi, Kristó/ az egyes családokhoz tartozó várak számának alakulásával kísérletet tettek a bárók hatalmának egzaktabb mérésére.

Szerkezeti problémák is felmerültek a tárgyalt résszel kapcsolatban. Legnagyobb nehézséget a terjedelm okozott. 66 év történetét, kulturtörténet nélkül 550 oldalban foglalta össze a szerző. A teljes kötet egyharmadát teszi ki, így különösen az Anjou-kert bemutató részekhez viszonyítva aránytalanul nagy terjedelmű. Kétségtelen jelenlegi formájában kerek egész, így problémás lesz a mindenképpen indokolt terjedelmi csökkentés.

Mint minden több szerzővel dolgozó tanulmánynál, itt is felmerültek terminológiai problémák. Felvetették, a Magyarország története 1. kötetében használt korai feudalizmus fejezet cím után a jelen munka elé az érett feudalizmus megjelölés kívánkozna. A szerző azonban ragaszkodik a blochi terminológiához, így a tárgyalt korszakot a feudalizmus 2. korszakának nevezi. Szintén némi vitát váltott ki a kötet periodizációja. Kristó Gyula lektori jelentésében hangsúlyozta, hogy 1308, Károly Róbert második koronázása semmiképpen sem tekinthető az Árpád-kor és Anjou-kor határának, s a hagyományos 1301-es korszakhatár használatát javasolta. Szűcs Jenő elismerte, hogy a 2. koronázás nem hozott korszakos váltást, s így maga sem tekinti határnak, azonban vitatta, hogy az Árpád-kor 1301. január 14-én ért volna véget. Szerinte az Interregnum strukturálisan az Árpád-korhoz tartozik, s a XIII. század végének szereplői játszották ekkor itt még a főszerepeket. A kérdésben a vitát vezető Pach Zsigmond Pál javaslatára kompromisszum született. Szűcs Jenő fogja megírni a fennmaradó két évet /1310-ig/, s a fejezet az Árpád-kor és Interregnum címet kapja.

Összességében a korszak minden eddigi szintézisének színvonalát meghaladó összefoglalás született. Közérthetőségét azonban

nagyban növelné az idegen szavak túlzott használatának kiküszöbölése.

A Bónis György készítette Anjou-kort feldolgozó fejezetekkel kapcsolatban igen sok probléma merült fel. A túlírtnak tűnő Árpád-kori fejezettel ellentétben itt 74 év történetét 197 oldalban kísérli meg bemutatni a szerző. Nyilvánvaló ilyen terjedelemben nem lehet igényes összefoglalást adni. A korról kikerekedett kép statikus, nincs semmilyen arculata. A társadalmi fejlődés bemutatása elnagyolt, teljességgel hiányzik a történeti-szociológiai megközelítés. Gazdaságtörténeti és politikai fejezetei a társadalomtörténet mellett szintén kiegészítésre szorulnak. Az agrárviszonyokat számbavevő részek a 30-as évek állapotát tükrözik. Nem tárgyalja a XIV. század nagy mezőgazdasági változásait. A későbbi marhaexportot meghatározó szürkemarha kitenyésztése és általánossá válása ekkor jelentkezik.

Az Anjouk, különösen Lajos külpolitikájának bemutatása túl tömör. Nincs folytonosság Károly Róbert és fia uralkodása között, teljesen kimarad a kor forrásaiban annyit szereplő litván kérdés. Indokolatlan a pápasággal való kapcsolat kiemelése, és Lajos halála utáni tárgyalása. Bónis korábbi munkáihoz hasonlóan az államszerkezeti és jogtörténeti részeket dicsérték a felszólalók.

Az elmarasztaló értékelésnél figyelembe kell venni, hogy Bónis a készülő kötet egyetlen olyan szerzője, aki kéziratát határ-időre, 1971 /!/-re elkészítette. A korszak szintetizálására nagyon kevés, mintegy másfél év állt rendelkezésére. Önálló kutatásokra nem volt lehetőség. Anjou királyaink uralkodásával az 50- és 60-as években keveset foglalkoztak a kutatók. A megjelent munkák a korábbi tanulmányok "áthangolásai", de továbbra is Pór Antal adatbázisára épültek. Az utóbbi években viszont öröndetesen kibővültek

a korszakra vonatkozó ismereteink. Elsősorban Engel és Kumorovitz kutatásainak köszönhetően. Joggal vetették föl a hozzászólók, egy ilyen feltehetőleg hosszú időre használatba maradó kézikönyv nem lehet már a megjelenéskor elavult. Ha így marad, összességében az 50-es évek végén készült egyetemi tankönyv vonatkozó fejezeteinek kibővítését kapná kezébe az olvasó.

A Zsigmond és Albert király uralkodását bemutató fejezetekről a felszólalók felső fokon beszéltek. Mályusz Elemér a tőle megszokott és elvárt színvonalon oldotta meg nehéz feladatát. Elsősorban a társadalmi rétegek felől közelíti meg a kört, sok új ismeretet adó vonzó olvasmány született. A kézirat ezen része mégis viszonylag keveset szerepelt a vitán, mivel a fejezet szakkörökben másfél éve ismert. Bővebb változatát 1984-ben a Könyvhéten jelentette a Gondolat Könyvkiadó, így legalább nem kell évekig várni az új eredmények megismerésére.

Elekes Lajos fejezeteivel kapcsolatban merült fel a legtöbb probléma. A szerző 50-es években készült munkáinak összefoglalását kapjuk. Engel Pál véleménye szerint Elekes szemlélete egységes múlt századi, hangsúlyozottan köznemesi nacionalista történet-szemlélet, marxista terminológiával megtűzdelve.

A tárgyalta rész belső arányai is problémásak. Mátyás uralkodása nagyobb figyelmet érdemelne, mint Illyyadi János kormányzósága. A Mátyás fejezet alapkoncepciója, hogy adott egy csalhatatlan király, akinek egyetlen hibája, hogy a csehek ellen háborúzik. Egyoldalúan a mai szocialista Csehszlovákia területére vezetett hadjáratokat jogtalannak, míg az Ausztria ellenieket jogosnak értékeli. A felszólalók szerint a nyugati háborúk szétválasztása különben sem indokolt, mivel azonos koncepció érdekében vezette őket az uralkodó.

A hadtörténeli rész a parasztság szerepét, s a délkelet-európai népek összefogásának lehetőségét túlhangsúlyozza. Mátyás támogatóit kizárólag a köznemességben és az értelmiségben látja. A bárók kormányzatban vitt szerepét nem ismeri el. A prelátus, különösen az első korszakban jelentős támogatását elhallgatja.

A kézirat jelenlegi formájában is kiáltóan szegény adatokban, sőt az egyik felszólaló szerint teljesen figyelmen kívül hagyja a tényeket. Szakály Ferenc a kötet jelenlegi szerkesztője kísérelte meg adatokkal feldúsítani, s az általánosításoktól megszabadítani. A feljavítás ilyen formában megoldhatatlannak bizonyult. Általános vélemény szerint a kézirat így nem publikálható. Többen felvetették az újraírást /javasolva Engel Pált, Fügedi Eriket, Teke Zsuzsát/ vagy társszerzők kijelölését. Kérdés, ki vállalná egy ilyen szemléletű mű nem sok sikert ígérő átdolgozását társszerzőként, másrészt az idő is nagyon sürget. A vizsgált fejezet értékeléséhez hozzátartozik, hogy Elekes egy általa sem véglegesnek tekintett kéziratot adott le, hogy ezzel is gyorsabb munkára szorítsa a többi szerzőt. 1982-ben bekövetkezett halála azonban a végleges szöveg kialakítását megakadályozta.

A Hunyadi-kor gazdaságtörténeli, társadalmi fejlődését, és a kulturális életét bemutató fejezeteket jól sikerülnek tartották, bár kiemelték, hogy Mátyás reneszánsz udvara nagyobb figyelmet érdemelne. Itt merült fel a karácsonyra ígért 3. kötet és a jelen kézirat egymásnak ellentmondó véleménye Magyarország XV-XVI. század fordulójának népességéről. Teke Zsuzsa kétségbe vonta a hagyományos felfogást, miszerint az ország népessége a XVI. század elejére elérte a 4 milliót, míg a török kori kötet szerzői továbbra is elfogadják. Ezáltal úgy tűnhet, Magyarország népessége növekedett a török alatt.

Néhány, az egész kötetben átvonuló probléma is szóba került. Legszembetűnőbb az, hogy nincs kellően exponálva a rendiség, sőt magának a rendiségnek a fogalma sincs kifejtve. A késő Árpád-korban előítnak egy a Friaul-Aquileiai Patriarchatus politikai berendezkedéséhez hasonló koráértett rendi jellegű mozgáalom. A továbbiakban hol van, hol nincs rendiség, végül Elekesnél esonka formában megjelenik.

Niederhauser Emil felszólalásában felhívta a figyelmet, a kötet bizonyos szempontból hasonlít a múlt század végén megjelent Szilágyi-féle milleneumi Magyar Nemzet Története alapállításához. A kézirat csak itt-ott érinti azt a tényt, hogy a Kárpát-medencében már a középkorban is több etnikum élt, s nem csupán az uralkodó elit teltődik állandóan idegen elemekkel. A szerkesztő válaszában elismerte a felvetés jogosságát, s a XV. századi részbe ígérte az idegen etnikumokat tárgyaló fejezetet.

A kézirat több hibája a nem megfelelő előzetes szerkesztésből és a koordinálás hiányából adódik /pl. a már említett terjedelmi aránytalanság/. Nem a kézirat elkészülte után kellene megvitatni, hogy minden szerző külön fejezetben tárgyalja a kulturát, vagy egy-egy középkori ill. reneszánsz kulturtörténetet adó fejezet legyen. Továbbá kell-e nemzetközi kitekintés vagy sem.

A kéziratvitát többen szimptomatikusnak tartották. Az egyik előzetesen megbízott lektor meg sem jelent, írásbeli véleményt sem adott. A felszólalók közül többen észrevételeik megtétele után különböző elfoglaltságokra hivatkozva korábban elmentek. Úgy tűnt nem kíváncsiak kellégáik véleményére. A felvetődő problémákra a szerkesztőség délután adott választ az igen csak megfoglyatkozott résztvevőknek.

A kötet megjelenését 1987/88-ra tervezik. Bízunk benne, hogy a Magyarország története sorozat munkái megkezdésének 20. évfordulójára boltokban lesz a kötet.